

Deväťdesiat rokov

slovenskosti v Poľsku

Milica Majeriková nahráva slovenské piesne

Koncom prvého júlového týždňa sa konali Dni Slovákov v Poľsku. Bolo to krátko pred historickým výročím medzinárodného politického rozhodnutia, ktoré malo významný vplyv na osudy obyvateľov slovenských obcí horných území Oravy a Spiša. Ľudomír Molitoris svoj príhovor v júlovom čísle kultúrno-spoločenského časopisu Život začína tým, že keď 18. mája 1919 jeho pradedo Martin Molitoris podpísal sľub vernosti Československej republike, určite netušil, že Kacvín a ďalšie dediny budú pričlenené k Poľsku. Konštatuje (citujeme skráteno): „Ak si uvedomíme fakt, že z Uhorska, kde žili pod mimoriadne silným útlakom, sa zrazu ocitli v novom štátnom útvare, v II. Poľskej republike, kde museli o svoje slovenské národnostné práva znovu zápasit', ich osud veru nebol ľahký. Po roku 1920 naši krajanovia už neboli maďarizovaní, no začali byť polonizovaní. Všetky slovenské katolícke školy, ktoré fungovali pred pripojením k Poľsku a ktoré prežili dobu maďarizácie, boli, jednoducho, zrušené. Politika štátu bola v tomto období nasmerovaná na popoľštenie obyvateľstva, pričom boli používané aj mocenské nástroje.“

Definitívum z 28. júla 1920

Generálny tajomník Spolku Slovákov v Poľsku vo svojom príhovore pripomína historický dátum 28. júl 1920. Ako píše na štyroch stránkach v stati *Neuskutočnený plebiscit* mladá historička Milica Majeriková: „Najvyššia spojenecká rada veľvyslancov rozhodla o tom, že 25 obcí severného Spiša a Hornej Oravy bolo pripojených k Poľsku. Z oravského regiónu: Bukovina-Podsklie, Sfnie, Podvlek, Harkabúz, Malá Lipnica, časť obce Veľká Lipnica, Oravka, Bukovina-Podsklie, Pekelník, Jablonka, Chyžné, Nižná a Vyšná Zubrica, Hladovka, Suchá Hora (roku 1924 boli pripojené naspäť k ČSR za celý kataster obce Veľká Lipnica a Jurgov). Zo Spiša: Nová Belá, Krempachy, Fridman s osadou Falštýn, Tribš, Durštín, Čierna Hora, Jurgov, Repisko, Vyšné a Nižné Lapše, Nedeca, Kacvín, Lapšanka. K posunu hraníc došlo po krvavej svetovej vojne, v oficiálnych mierových časoch, tie však sprevádzali mnohé násilnosti a zbytočné úmrtia.“ O vtedajších udalostiach písal aj Bohuslav

Chňoupek v stati *Kurihara* (publikovanej naposledy roku 2003 v knihe *Pogrom*). Uvádza, že k Poľsku sa pripojilo územie, ktoré „meria zhruba 66-tisíc jutár, obývané 25-tisícami obyvateľmi“. Konštatuje: „Do neba volajúcou nespravodlivosťou zostáva, že práve v týchto obciach boli pri poslaneckých voľbách v Uhorsku najvernejší voliči slovenských kandidátov. A takisto v okrese Spišská Stará Ves, ktorého takmer polovica pripadla Poľsku, bolo roku 1910 mimoriadne nízke percento Poliakov. Iba s trpkosťou sa zmierovali občania odstupovaných obcí s vnútnym príkorím odlúčenia od vlasti. A nebolo toho, kto by im vykresal iskru nádeje.

s viac ako dvesto tisícami obyvateľov) leží v tesnom susedstve hlavného mesta Slovenskej republiky. A jej pohraničná poloha bola v histórii takisto (naposledy cez druhú svetovú vojnu) predmetom záujmov susedov a mocností. Mimočodom, dejiny prinášali pôvodnému obyvateľstvu mnohoraké príkoria, historici zaznamenávajú mnoho paradoxov. Napríklad nevelmi želanú skúsenosť štyridsaťročného Šo Kurihara, podľa ktorého Chňoupek nazval svoju faktografickú prózu. Po prvej svetovej vojne pôsobil ako atašé mocenského japonského cisárstva na veľvyslanectve v Madride. Odtiaľ ho v januári 1920 delegovali do Paríža, kde pracoval

ďalšie roky. Dlhodobu sa venuje dejinám poľského ústavného práva a cezeň sa zaujíma aj o ústavné práva v okolitých a ďalších európskych štátoch. „Priama demokracia umožňovala obyvateľom spomínaného územia plebiscit,“ vyjadruje sa k udalostiam spreď deväťdesiatich rokov. „Bol stanovený aj jeho termín. Na 24. júla 1920.“ Lenže československý minister zahraničných vecí Edvard Beneš a poľský premiér Władysław Grabski už 10. júla 1920 podpísali v belgickom kúpeľnom mestečku Spa súhlas s medzinárodnou arbitrážou. O dovtedajšej hraničnej čiare hovorí: „Bola to najstabilnejšia hranica v celej Európe. Nepohla sa cez sedemsto rokov.“

Ľudomír Molitoris pred pamätníkom v Novej Bialej

Dni slova, spevu, tanca, obrazu

Aj v Poľsku – podobne ako sa to ujíma v ďalších európskych štátoch, kde žijú početnejšie komunity Slovákov – sa konali Dni slovenského zahraničia. Charakterizuje ich účasť krajanov funkcionárov a aktivistov zo zahraničia. Dostala sa do širšieho programu tradičných už XVII. dní slovenskej kultúry v Poľsku. Tie boli, podobne ako po iné roky, pestré a rôznorodé. Ich vyvrcholenie sa konalo najprv v Krakove, kde sídlia Ústredný výbor Spolku Slovákov, významné slovenské krajanové periodikum Život (v tomto roku otvorilo piate desaťročie svojej existencie) a pracuje tlačiareň spolku, ktorá už dlhodobo dokazuje úspešnosť spolkových podnikateľských aktivít.

Stále vzácnejšie slovenské slovo sympaticky zaznelo na prezentácii básnickej zbierky *Stopy jesene* od skúseného Františka Kolkoviča. Pri čítaní krajanového časopisu som sa osobitne potešil článku jeho redaktorky Lýdie Ostrowskej *Nádejný básnik Lukáš Zlahoda*. Je o Dňoch slovenskej poézie a prózy, na ktorej milo prekvapil pätnásťročný gymnazista z Białky Tatrzanskej básňou Hranica Tatier. Lukáš Zlahoda, rodák zo spišského Jurgova. K podnetu na jej napísanie sa vyjadril takto: „Slovo hranica má veľký význam. Môže to byť hranica medzi dvoma štátmi, hranica slova a myšlienky, ale môže to byť aj hranica, ktorá je v nás, ľuďoch.“ Myslí, že to nepotrebuje komentár, iba sa žiada úprimne držať palce, nech poézia v ňom zdravo dozrieva.

Po prehliadke Krakova hostia z Čiech, Maďarska, Srbska, Francúzska, Nemecka zašli do oravskej Jablonky, kde si pozreli pozemok, na ktorom má stáť Dom slovenskej kultúry. O tom, že predstavitelia spolku majú reálne plány a konkrétne skutky, svedčí veľkorysá novostavba Centra slovenskej kultúry v Novej Belej pred dokončením a zariadením jeho interiérov. Hostelia naplánovali aj krátke potulky Spišom lemovanom kulisou severných stien Vysokých Tatier. V Čiernej Hore si

Nedokázali to ani americkí Slováci, na ktorých sa na Pražskom hrade vždy dával dôraz. Mrazivé posolstvo z Paríža v krajanových komunitách vyvolalo búрку nevole. Ich výzvy, podania, rezolúcie z New Yorku, Chicaga, Pittsburghu, vytvorenie osobitnej inštitúcie Stáleho výboru pre celok Slovenska, ktorý tak silno presadzoval zachovanie integrity slovenského územia, jednoznačne dosvedčovali, že rozhodnutie konferencie považujú za nezlučiteľné s národnosťou.“

Karihura „mimočodom“ na Slovensku

Názory nedávno zosnulého veľvyslancu, ministra zahraničných vecí, novinára, publicistu a autora významných kníh literatúry faktu súzvučia vo významnej miere s jeho osobnou skúsenosťou. Narodil sa v Petržalke na pravom brehu Dunaja a niekdajšia obec ovocinárov, remeselníkov a drobných obchodníkov (dnes sa tam nachádza najväčšie panelákové sídlisko

vo výbore realizujúcom Versaillskú mierovú zmluvu spojených a združených mocností. Cez túto funkciu sa japonský diplomat dostal na Slovensko v pozícii referenta pre otázky súdnictva na plebiscitnom území. V ňom sa obyvateľia horných oblastí Oravy a Spiša mali demokraticky rozhodnúť o tom, či si žiadajú žiť na území novovzniknutej Československej republiky, alebo súhlasia s postavením menšiny na poľskom území.

Stabilná hraničná čiara narušená

Touto otázkou sa dlhodobu zaoberá aj profesor na Slezskej univerzite v Katowiciach Jozef Čongva, rodák zo spišského Jurgova (kde, sám pripomína, sa narodil napríklad aj významný učenec prof. Alojz Miškovič). Čongva pôsobil vo svojej sedemdesiatky na univerzite v pozícii vedúceho katedry dejín štátneho zriadenia. A hoci už má o jeden rok viac, ako môžu profesori v Poľsku byť v riadnom pracovnom pomere, predĺžili mu ho na tri

Hrad v Nedeci

pozreli usadlosť rodiny Korškošcov, z ktorej vzišlo najmenej tucet uznávaných ľudových i profesionálnych maliarov, rezbárov, sochárov. Do prírodného amfiteátra v neďalekých Krempachoch cez príjemné nedeľné popoludnie smerovali desiatky divákov, aby si pozreli vystúpenia krajských súborov i hostujúcich folkloristov zo Slovenska.

Dôstojné pripomenutia zosnulých

Obec Nedecu charakterizuje architektonicky prítiahlivý zámok a v teplých mesiacoch turisticky priťahuje pomerne rozľahlé jazero. Od druhej júlovej nedele jej slovenský charakter zvyrazňuje pamätná tabuľa venovaná známemu divadelnému a filmovému hercovi Michalovi Dočolomanskému, ktorý sa preslávil najmä hlavnou úlohou v dlhoročne reprízovanej spevohre Jánošík od poľského autora Ernesta Bryla. Inštalovali ju na bývalej ľudovej škole, kde učil jeho otec a kde sa roku 1944 narodil (zomrel 22. augusta 2008). Nie každodennou udalosťou bola svätá omša v slovenskom jazyku. Konala sa v obci Nová Belá (alebo Nowa Biała) a po jej skončení položili organizátori a hostia vence k pamätníku Slovákov zavraždených v druhej polovici 40. rokov minulého storočia. Dialo sa tak krátko po skončení druhej svetovej vojny, počas ktorej sa Slo-

Pamätná tabuľa Michala Dočolomanského v Nedeci

váci žijúci od roku 1920 v Poľsku pri mnohorakých mocenských zmenách hraníc v Európe po prvýkrát ocitli vo svojom národnom štáte. Za túto šesťročnú „svoj-vôľu“ sa im dostalo kruté „poďakovanie“. Ludomír Molitoris píše, že „... roky 1945 – 1947 patrili hádam k tým najhorším a výrazne zasiahli do spoločenského života Slovákov v Poľsku. Prenasledovanie zo strany ilegálnych bánd Józefa Kuraša *Ognia* a ostatných zloziek poľskej štátnej moci, ktoré vkročili na územie znovu pripojené k Poľsku, spôsobilo, že zo Spiša a z Oravy muselo zutekať okolo šesťtisíc osôb slovenskej národnosti.“

Perspektívy v zjednocujúcej sa Európe

Kuraš si prisvojoval atribúty štátu. Zastrásoval, vraždil, znásilňoval ženy. Tieto hrôzy pretrvávajú v spomienkach pamätní-

kov dodnes. Prof. Čongva to charakterizuje tým, že emócie bojov za zachovanie slovenskosti majú príchut' národnej hrdosti. Ale aj oprávnených obáv kultúrnych aktivistov, intelektuálov. Kto chcel pomôcť svojim ľuďom, mohol očakávať, že bude označovaný za nepriateľa štátu, „škodcu Poľska“. Od roku 1945 celé desaťročia pretrvával oficiálny názor aj štátna idea, že ak niekto trvalo žije v Poľsku, je zákonite Poliakom. Že štátne občianstvo zároveň určuje aj myslenie ľudí. Národnostné menšiny akoby vôbec neexistovali. Obrat k lepšiemu nastal v marci 1947. Po podpísaní kultúrnej zmluvy sa vytvorili podmienky na zriadenie slovenského menšinového školstva. V januári 1949 vznikli Spolok Čechov a Slovákov na Spiši a na Orave, neskôr Spoločnosť kultúrno-sociálna Čechov a Slovákov v Poľsku, Československá kultúrna spoločnosť a Kultúrna spoločnosť Čechov a Slovákov v Poľsku. Ale až po roku 1989 konečne vznikol samostatný Spolok Slovákov v Poľsku. Najvýznamnejšieho historika slovenskej národnosti žijúceho v Poľsku som sa opýtal, ako sa vyvíja situácia v zjednocujúcej sa Európe. Odpovedá: „Našťastie, mnohé sa zmenilo. Vždy sme sa usilovali o to, aby sme ako národnostná menšina dostali to, čo nám patrí. Situácia vo vzťahu k menšinám sa po vstupe štátov do Európskej únie zmenila,

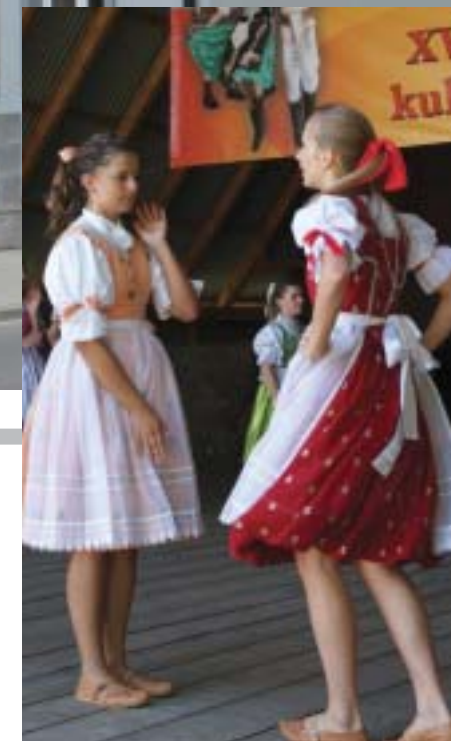

Slovenský dom v Novej Bialej

pretože bola nútená podriadit' sa podnetom a usmerneniam, čo prichádzajú z Bruselu. Významnou právnou úpravou bol rámcový dohovor Rady Európy prijatý v Štrasburgu 1. augusta 1995. Stanovil východiskovú základňu pre všetky menšiny žijúce v ktoromkoľvek štáte Európskej únie. A určuje pravidlá, ako by sa k nim mal správať väčšinový národ. V Poľsku prijali zákon o národnostných a etnických menšinách a regionálnom jazyku 6. januára 2005. Prof. Čongva poznamenáva, že prípravné práce na zákone, ktorý určuje práva menšín, trvali neuveriteľných pätnásť rokov. S jeho potrebou a znením sa nevedela v Poľsku zmieriť krajná pravica. Mnohí tvrdili, že prijatím takejto legislatívnej normy získa menšina viac práv ako väčšinový národ. Doterajšia prax to, pravdaže, vyvracia. Zákon rieši najmä pravidlá finančnej podpory aktivít menšinových spolkov a združení. Môžu vypracovať projekty a žiadať na ne grantovú podporu. Podpora zohľadňuje to, ako účelne sa prostriedky využívajú.

Uchovávanie národného povedomia

Prof. Čongva medzi zásadnými informáciami uviedol štatistiku pri sčítaní ľudu roku 1946 v Poľsku, ktoré bralo na zreteľ aj národnosti. Slovákov tam žilo takmer tridsaťtisíc, čo vyjadrovalo skoro 98,5 %

Naposledy sa národnosť a reč skúmala v roku 2002 – 2003. „Vtedy nás v celom Poľsku bolo len dvetisíc,“ poznamenáva s citovo zainteresovanou účasťou. Namiesto komentovania situácie v Európe i na iných svetadieloch sveta, v ktorom je asimilácia všeobecne charakteristickým javom, zaciťujme na záver slovo Ludomíra Molitorisa. „Od roku 1989 sme zrealizovali a ďalej realizujeme rad investícií, cieľom ktorých je záchrana národného povedomia a slovenského kultúrneho dedičstva. Organizujeme výstavy a početné kultúrne podujatia, pre krajské deti obľúbené letné jazykové tábory na Slovensku a zúčastňujeme sa na rôznych spoločenských iniciatívach. Je to možno málo... alebo až priveľa? Hodnotenie tejto činnosti prenechávame budúcim generáciám, ktoré sa, dúfajme, budú naďalej hrdo hlásiť k národnému presvedčeniu svojich predkov.“

DUŠAN MIKOLAJ
FOTO: AUTOR

Ninety Years of "Slovakness" in Poland

Towards the end of the first week in July, the Days of Slovaks were held in Poland. This event took place shortly before the historical anniversary of international and political decision, which had a significant impact on the lives of the citizens of the Slovak villages located in the northern regions of Orava and Spiš. 28 July 1920, The Supreme Allied Council of Ambassadors made a decision that 25 villages of Northern Spiš and Upper Orava with the population of 25 thousand people in total were to be annexed to Poland. Year XVII of the traditional Days of Slovak Culture culminated in Cracow, Poland, in the town where the Central Committee of the Union of Slovaks and the significant Slovak compatriots' periodical named *Život* (translates as Life – this year they have started the fifth decade of their existence) and the printing house of the committee which in the recent years has proven the success of the committee business activities have their seats. Every time rarer Slovak was heard during the presentation of the collection of poems "Stopy jesene" (free translation Marks of Autumn) by the experienced poet František Kolkovič. After the tour of Cracow, fellow-countrymen from the Czech Republic, Hungary, Serbia, France and Germany found their way to the Oravan village of Jablonka where they could admire the parcel where The House of Slovak Culture was to be built. The grandiose building of the Centre of Slovak Culture in Nová Belá is soon to be finished and furnished. The natural amphitheatre in the nearby Krempachy became a common meeting place for dozens of spectators prepared to witness the performance of ensembles as well as guest folklorists from Slovakia. In Nedeca village, a commemorative plaque to a well-known actor, Michal Dočolomanský, has been installed. He became famous for the lead role in the musical "Jánošík" written by a Polish writer, Ernest Bryll. In Nová Belá (Nowa Biała), the organisers and guests laid wreaths in memory of the Slovaks assassinated during the second half of 1940's by Józef Kuraš's illegal gangs "Ogień" (Fire).

Ani návraty nebývajú(?) celkom pokojné

Matica slovenská si na začiatku augusta počas Martinských matičných slávností pietne i vecne pripomenula storočnicu Stanislava Mečiara (narodil sa 21. marca 1910 v Prievidzi, zomrel 23. novembra 1971 v Buenos Aires). Pavol Parenička, autor monografie *Stanislav Mečiar (Křidlamí proti víchru)*, ktorá vyšla vo Vydavateľstve Matice slovenskej, ho výstižne charakterizuje, že: patril medzi významných slovenských literárnych historikov, teoretikov, kritikov, editorov, archivárov, publicistov i redaktorov. V rokoch 1934 – 1940 vykonával funkciu referenta Literárnohistorického odboru MS, päť nasledujúcich rokov pracoval na pozícii jedného zo štyroch tajomníkov národnej inštitúcie (on pre vedeckú činnosť) „a ako blízky spolupracovník Jozefa Cígera Hronského pomohol vybudovať z Matice slovenskej modernú kultúrnu ustanovizeň“. Podobne ako jej vtedajší správca aj Mečiar sa na konci druhej svetovej vojny významne podieľal na organizovanej evakuácii Matice slovenskej do zahraničia. S odstupom času vieme, že emigrovať zo Slovenska sa rozhodli predvídavo. Už menej sa vieme vcítiť do osudového postavenia emigrantov, keď nádej na návrat do rodnej slobodnej vlasti sa z desaťročia na desaťročie odkladala a za ich života sa ani nesplnila. Obaja zomreli zhodou okolností v Južnej Amerike, v rozľahlej a značne vzdialenej Argentíne.

Pochovaný na Národnom cintoríne

Telesné pozostatky Hronského a jeho manželky uložili na Národnom cintoríne v Martine už v prvom roku samostatnej Slovenskej republiky. A od 4. augusta tohto roku spočívajú na pietnom mieste aj spoločné pozostatky Stanislava Mečiara a jeho manželky Anny. Udialo sa tak na podnet a želanie ich dcéry Stanislavy (Slávky) Mečiarovej, ktorá vložila urny svojich rodičov do martinského hrobu. Tento akt sa stretol s odmietavým postojom časti slovenskej verejnosti. Vyčítajú významnému matičnému aktivistovi pôsobenie v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane a v Hlinkovej garde počas prvej Slovenskej republiky a odmietavý postoj k Slovenskému národnému povstaniu, ktoré vypuklo koncom augusta 1944. Autor publikácie usudzuje, že možno zašiel prídalek v oblasti ideológie a politiky, ale v tomto smere ho motivovala obava o osud Slovenska v ťažkých vojnových časoch, keď sa ako mnohí iní postavil na nesprávnu stranu radikálneho ľudáctva a na svojich pozíciách zotrval až do marca 1945.

Činy na Slovensku a v exile

Na významnú exilovú osobnosť, editora, redaktora, publicistu, politika, kultúrne-

ho pracovníka, literárneho vedca, univerzitného profesora sa komplexnejšie prizrel odborná verejnosť na konferencii *Život a dielo Stanislava Mečiara* organizovanej počas martinských letných slávností Maticou slovenskou. Je nesporné, že aj v argentínskom exile bol verejne aktívny. Zapojoval sa do činnosti slovenskej politickej emigrácie reprezentovanej prof. Ferdinandom Ďurčanským, stal sa podpredsedom výkonného výboru Slovenskej oslobodzovacej rady, členom Predsedníctva Slovenského kultúrneho spolku a Slovenského katolíckeho spolku. Po založení Zahraničnej Matice slovenskej a najmä ako jej predseda v rokoch 1960 – 1971 (predsedníctvo prevzal po zosnulom J. Cígerovi Hronskom) vyvíjal užitočné kultúrne a literárne aktivity. Súčasne pracoval ako redaktor časopisu Slovenská republika. Na sklonku svojho života spoluzakladal Svetový kongres Slovákov. Stanislav Mečiar bol literárne skutočne produktívny, spočiatku písal poéziu i krátku prózu, prekladal umeleckú literatúru z poľštiny. Neskôr sa preorientoval na oblasť literárnej histórie a kritiky, ako editor na vydávanie starších literárnych pamiatok. Popri témach a autoroch z dejín i súvekej slovenskej literatúry sa zaujímal o poľských spisovateľov a slovensko-poľské literárne vzťahy. Napísal

stovky štúdií a tisíce článkov a v rámci možností ich publikoval časopisecky a knižne. Väčšina jeho autorských prác a editorsky pripravených publikácií vyšla na Slovensku do roku 1945. V Argentíne v rokoch 1951 – 1960 redigoval edíciu Slobodná slovenská kultúra, kde vychádzali knihy exilových autorov, najmä básnické zbierky Rudolfa Dilonga. Roku 1963 zredigoval a vydal *Letopis Matice slovenskej v zahraničí*, v ktorom uverejnil závažné kulturologické štúdie. Z exilovej tvorby spomeňme rozsiahle dvojzväzkové dielo *Kukučín živý* (1958 – 1960), v ktorom sa sústredil na prozaickú románovú pentológiu Mat' volá a cyklus historických románov zo štúrovského obdobia slovenských dejín (rukopis tretieho zväzku zhorel pri požiaroch tlačiarne Dorrego v Buenos Aires).

Pripomienka u nás doma

K Stanislavovi Mečiarovi ako k svojmu rodákovi sa hlásia v Prievidzi. Pomenovali po ňom ulicu, v mestskom parku je pamätná tabuľa pripomínajúca miesto, kde v minulosti stál jeho rodný dom. Životopis tejto osobnosti sa podobá mnohým významným Slovákom, ktorí pochádzajú zo skromného sociálneho prostredia. Narodil sa v mnohodesetnej maloroľnícko-remeselníckej rodine, jeho

za riadneho profesora dejín slovenskej literatúry na Slovenskej univerzite Istropolitana v Bratislave. Z historického aspektu odborníci konštatujú, že Stanislav Mečiar zanechal v dejinách slovenskej literatúry, kultúry, martinskej i Zahraničnej Matice slovenskej výraznú stopu. Radia ho k významným osobnostiam našej literárnej histórie, kritiky, editorstva a redakčných aktivít, ktorými do roku 1945 výrazne ovplyvňoval literárny a celý kultúrny život na Slovensku a neskôr v slovenských diaspórach. „Stanislav Mečiar je zjavom takým pozoruhodným, že sa hodno pri ňom zastavovať, analyzovať rôzne stupne jeho intelektuálneho dozrievania a jeho politickej orientácie, aby sme pochopili celú obsahovosť jeho života a s ňou aj slovenských osudov,“ konštatuje Imrich Kružliak (1914). Ako jeden z očitých svedkov a bystrých pamätníkov slovenského života minulého storočia podnetne dodáva – Mečiar bol produktom svojej doby.

DUŠAN MIKOLAJ
FOTO: MONIKA BABALOVÁ A ARCHÍV

Stanislav Mečiar v roku 1941 ako tajomník Matice slovenskej

Pietny akt uloženia urny Stanislava Mečiara na Národnom cintoríne v Martine

mladší brat ThDr. Kamil Mečiar (1912 – 2002) bol katolícky kňaz, významný teológ, spisovateľ a prekladateľ. Stanislav sa po maturite na reálnom gymnáziu stal poslucháčom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (1929 – 1933) a zároveň si ako štipendista zdomaľoval vedomosti z oblasti slovenskej a germánskej filológie na Karlovej univerzite v Prahe. Hneď po získaní diplomu ho ako talentovaného literáta zamestnala Matica slovenská v Martine, ale

kým začal pracovať naplno, absolvoval študijné pobyty v Lipsku, Poznani, Varšave a v Krakove. Po návrate na Slovensko popri iných matičných činnostiach redigoval v rokoch 1934 – 1937 kultúrny mesačník Slovensko. V rokoch 1939 – 1945 bol šéfredaktorom Slovenských pohľadov a redigoval edíciu Knižnica Slovenských pohľadov, v ktorej vyšlo okolo 70 diel slovenskej i svetovej beletrie. Roku 1944 ho prezident Slovenskej republiky Jozef Tiso vymenoval

Neither Comeback Is Ever Quite Peaceful

In the beginning of August, during its annual celebrations Matica Fete de Martin, Matica Slovenská commemorated the hundredth anniversary of Stanislav Mečiar's birth (born on 21 March 1920 in Prievidza Slovakia, died on 23 November 1971 in Buenos Aires, Argentina). Pavol Parenička, who is the author of the monograph "Stanislav Mečiar (Křidlamí proti víchru)" (Stanislav Mečiar Wings Against a Gale) that was published by Matica Slovenská Publishing House, characterises Mečiar as follows: "He ranked among the significant Slovak literature historians, theoreticians, critics, archivists, publicists, and editors." From 1934 to 1940, he worked as an official at the History and Literature Section of Matica Slovenská. The following five years, he worked as one of four Secretaries of the national institution (for scientific research), and as "a close associate of Jozef Cíger Hronský he helped in building up Matica Slovenská and turning it into a modern cultural institution". Similarly to its then administrator Hronský, at the end of WWII, Mečiar played a substantial role in organising the evacuation of MS abroad. Coincidentally, both J.C.Hronský and Mečiar died in the distant and large Argentina. Remains of Hronský and his wife were placed in the National Cemetery in Martin in the first year of existence of the independent Slovak Republic. And from 4 August of this year, ashes of Stanislav Mečiar and his wife Anna rest in this reverent site as well. The action was initialized by urge and desire of their daughter Stanislava (Slávka) Mečiarová who put her parents' urns in a tomb in Martin. Experts took a close look at this important exiled personality at the Conference about the Life and Work of Stanislav Mečiar that was organised by Matica Slovenská and held during the Summer celebrations in Martin. In exile, Mečiar became a Vice-chairman of the Executive Commission of Slovak Liberation Council, a member of the Praesidium of both the Slovak Culture Alliance and Slovak Catholic Alliance. Upon establishing Matica Slovenská Abroad, and mainly as its chairman during 1960-1971, he was carrying out useful cultural and literary activities. Towards the end of his life he participated in establishing the Slovak World Congress.

Delenie Juhoslovanskej zväzovej republiky pripomína v ľudovej obraznosti ruskú matriošku z maľovaného dreva. „Rozbalili“ sa z nej viaceré štáty. Vzniklo samostatné Chorvátsko, Slovinsko, Macedónsko (to však má problémy s uznaním Gréckom, a tak nesie oficiálny názov s trojnásobným prívlastkom Bývala juhoslovanská republika). Iné časti Juhoslávie sa osamostatnením „zjednotili“, vznikli Bosna i Hercegovina, Srbsko a Čierna Hora. Posledná spomenutá je od roku 2006 samostatným štátom s oficiálnym názvom Republika Čierna Hora (a aby toho nebolo málo, roku 2008 sa od Srbska odtrhlo Kosovo). Takéto politické satelizovania sa priamo alebo sprostredkovanne dotýkali aj našich krajanov. Ak sme na začiatku posledného desaťročia uplynulého storočia hovorovali ešte jednotne o juhoslovanských Slovákoch, v súčasnosti vnímame napríklad ako svojbytnú aj slovenskú komunitu usadenú v Čiernej Hore ležiacej v západnej časti Balkánskeho polostrova. V minulom politickom režime sa tam občania zo Slovenska usádzali zväčša z rodinných dôvodov. Platí to i v súčasnosti, no aby to bolo pestrejšie, v ostatných rokoch sa niektorí presťahovali z iného územia bývalej Juhoslávie, kde boli ich predkovia trvalo usadení už niekoľko generácií.

Michal Spevák

rodom piaty

Z Báčskeho Petrovca do Podgorice

Istým spôsobom unikátny je príbeh Michala Speváka. Jeho predkovia sa vysťahovali z mestečka Málinec roku 1745 a usadili sa vo Vojvodine. On sa narodil o viac ako dve a štvrt storočia neskôr, roku 1974 v Báčskom Petrovci. V Bratislave študoval v rokoch 1993 @ 1997 žurnalistiku. Vrátil sa do svojej domovskej vlasti v čase, keď v nej život vôbec nebol samá pohoda a mnohí vojvodinskí Slováci sa rozhodli usadiť na Slovensku. Sedem a pol roka žil a pracoval v Belehrade. Roku 2007 sa presťahoval do Čiernej Hory. V hlavnom meste Podgorica (predtým nieslo názov Titograd) sa uchýlil v Asociácii zamestnávateľov. Oženil sa s Danicou Miličovou, profesorkou angličtiny a literatúry. Majú syna Michala. Jeho otec s chlapeckou hrdosťou poznáva, že v rodine Spevákovcov je chlapec s týmto menom v neprerušenom generačnom poradí šiesty. „A nateraz najmladší Slovák v Čiernej Hore,“ dodáva.

Mnohé slovenské rodiny usadené na území historicky nazývanom Dolnou zemou sa pri hľadaní svojich koreňov vracajú do krajiny prapredkov aj o dve, poprípade ďalšiu polovicu tretieho storočia. Spevákovci z vetvy otcov a synov Michalov pochádzajú z dvoch vlín. Jedna bola zo stredného Slovenska, z oblasti Poltár, druhá z Vojvodiny. Michalov

otec bol na čele Matice slovenskej v Juhoslávii od roku 1990 do roku 1996, teda v dosť zložitých časoch, keď sa spoločenstvo juhoslovanských národov pravdepodobne natrvalo rozchádzalo aj občianskou vojnou. Duchovná, náboženská, kultúrna tradícia, rodinné väzby a v neposlednom rade i slovenské srdce pomohlo tamojším Slovákom dôstojne prekonať i tieto neľahké roky. „Proti asimilácii bojujov tatko, usilujem sa o to aj ja. Preto som nikdy nezabudol na svoj pôvod a usiloval som sa presvedčať o tom ďalších. Aby si vo svojom živote určili, odkiaľ pochádzajú, aké sú ich korene. Potomkovia už nevedia

dobro po slovensky, viacerí veľmi slabo. Bránime sa asimilácii,“ hovorí Michal Spevák.

Slováci v Čiernej Hore

Hneď ako prišiel do Podgorice, preštudoval si zákon týkajúci sa menšín žijúcich v Republike Čierna Hora. Dal podnet na

založenie spolku. Zistil, že tam žijú zväčša Slovenky, ktoré sa sem vydali v predchádzajúcich desaťročiach. Viaceré boli za tento krok vďačné, akoby celý čas čakali na „princa“, ktorý im ponúkne, aby sa zapojili do aktívneho spoločenského života. S niekoľkými Slováčkmi ich je zo dvesto. Tolko je aj členov spolku. Do neho prijímajú aj občanov Čiernej Hory, ktorí prejavia záujem aktívne pracovať.

Spolok založili roku 2007, nazvali ho Čiernohorsko-slovenské priateľstvo (ČSP) a Michal Spevák je predsedom jeho správnej rady. „Členovia uznávajú, že máme správny

program, usilujeme sa spájať dva štáty, kultúru, ľudí,“ hovorí.

Viac o ich aktivitách nájdete na dvojjazyčnej internetovej stránke, ktorá „je vlastne jediným našim médiom masovej komunikácie v slovenskom jazyku v Čiernej Hore“. Slováci v tejto krajine nemajú štatút menši-

ny, ten by im bol priznaný iba za podmienok, ak by mali prihlásených 1 900 členov. Pôsobia teda ako etnická skupina, ale tá štátnu podporu na činnosť nedostáva. Zo Slovenska im prispeli napríklad na vydanie dvojjazyčnej publikácie *Slováci v Čiernej Hore / Slovaci u Crnoj Gori (Kto sme, čo sme a kam ideme)*, ktorá zaznamenáva aktuálne aktivity spolku počas prvých dvoch rokov jeho pôsobenia a predstavujú sa v nej viacerí jeho členovia. Možno konštatovať, že sú to šíritelia slovenskej kultúry a niektorí by sa mohli stať potenciálnymi partnermi napríklad podnikateľov zo Slovenska (Michal Spevák pri našom stretnutí v prímorskej Budve práve to flmočil na seminári, na ktorom sa zúčastnila aj skupina odborníkov z Nitry a okolia).

Spolok však pracuje na princípe dobrovoľnosti a na väčšie podujatia či nadväzovanie kontaktov s dlhodobšími koncepčnými zámermi, jednoducho, nemá financie. A podpora zo Slovenska nie je dostačujúca.

niekedy problém uskutočniť plnohodnotnú akciu. Všetko robíme od projektu k projektu. Keď ho ukončíme, zbierame peniaze na ďalší.“

Zo skromných dotácií tridsať podujatí

Optimistickejšie vyjadrenie: „Nás je iba niekoľko stovák, ale bojujeme o každého nášho Slováka, aby sme ho prinavrátili medzi nás, lebo národné svedomie v tejto bývalej socialistickej krajine sa zachováva ťažko. Objavili sme kopu slovenských priezvisk a navyše náš výskum ukázal, že je nás viac, ako vykazuje štatistický úrad. Proti asimilácii bojujeme aj prostredníctvom cirkvi, zabezpečili sme dvoch farárov (Čižmanský a Lešťan) a máme bohoslužby aj po slovensky. Komu-

Pričinili sa napríklad o to, že sa po prvý raz v dejinách Podgorice hralo divadlo po slovensky, a to hneď hra od svetoznámeho dramatika Slavomíra Mrožeka *Emigranti*. Mali k dispozícii len dvoch hercov a režiséra, ale z miníma vytiažili maximum. Na predstavenie prišlo štyristo ľudí a všetci oduševnene tleskali. „Je to pre nás satisfakcia,“ hovorí Michal a dodáva, že podobne to bolo aj na ďalších kultúrnych podujatiach. Slovenský folklór predstavili členovia súboru *Šafárik z Nového Sadu* na vystúpeniach v mestách Bijelo Polje a Mojkovac a reprízovali tam aj *Slovenský koncert Pavla Matúcha a priateľov* uvedený premiérov v hlavnom meste. Tento rok majú v pláne vystúpenie folklórneho súboru *Krajan z Vojvodiny*, ktorý by mal prezentovať slovenský folklór v mestách Mojkovac, Nikšić a Herceg Novi.

Spájame ľudí

„Život Slovákov v Čiernej Hore môže byť veľmi zaujímavý,“ hovorí Michal Spevák. Viacerí sem emigrovali možno aj kvôli prírodným krásam, ešte divým horám, hlbokým priesmykom, bystrým riekam, zálivom v Jadranskom mori. Delenie Juhoslávie, prirodzene, prinieslo mnohé problémy, ale stavať treba na perspektíve.

V spolku Čiernohorsko-slovenského priateľstva majú plán vytvoriť si vlastné spoločenské priestory, lebo pracujú v prenajatých, za ktoré platia nemalú sumu. „Chceli by sme si kúpiť malú nehnuteľnosť s priestorom, ktorý by bol náš a zostal by našim potomkom. Nazvali by sme ho povedzme Slovenský dom,“ zavŕšil svoje rozprávanie pri našom stretnutí vo svojej terajšej slovenskej vlasti.

DUŠAN MIKOLAJ
FOTO: AUTOR

Michal Spevák, the Fifth of this Name

The Republic of Montenegro has been an independent state since 2006. The story of Michal Spevák is in a way very unique. He was born in 1974 in Báčsky Petrovec, studied journalism in Bratislava, and moved to Montenegro in 2007. In Podgorica, the Montenegro's capital, working for the Employers' Association and shortly after his arrival he did his utmost to help found a Montenegrin-Slovak Friendship Association. Slovaks and Montenegrins who are willing to actively co-operate are admitted to the association. "They admit that our programme is right and just as we are trying to join two states, culture and people," says M. Spevák, who is a chairman of the Board of Directors of the association with two hundred members. The Slovaks living in this country are not considered a minority, they act as an ethnic group, however as such, its activities are not supported by the government. A bilingual publication about Slovaks living in Montenegro has been issued and financed by the Slovak government. It depicts current activities of the association during its first two active years and several members are introduced. "We have discovered many Slovak surnames and moreover, our research has shown that there are more of us than determined by the statistics bureau. The communication in the Slovak language is present in our family lives and every day we fight to be able to use it within the social and religious life, too," says Michal Spevák, fifth in the family line with his surname. Michal is also the name of his recently new-born son "which is for now the youngest Slovak in Montenegro". You may read more about the activities of the association on the bilingual internet website:

Ambiciózný predseda to sčasti pripisuje všeobecnej kríze, ktorá znížila aj dotácie.

„Bojujeme, ako vieme,“ hovorí. „Skúšali sme všeličo, napríklad medzi slovenským a čiernohorským podnikateľským subjektom, mali sme v zámere viaceré projekty, no ani jeden nevyšiel. A zo zmenšenej dotácie je

nikáciu v slovenskom jazyku máme v rodinnom živote a každodenne sa usilujeme, aby sme ju mali aj v spoločenskom a cirkevnom živote.“

V posledných rokoch členovia spolku Čiernohorsko-slovenského priateľstva vypracovali a realizovali tridsať menších projektov.

Najslávnejším americkým vojakom so slovenskými koreňmi je nepochybne seržant Michal Strenk (narodil sa 10. novembra 1919 v obci Jarabina v okrese Stará Ľubovňa). Počas 2. svetovej vojny v priebehu bojov proti Japoncom bol veliteľom družstva, ktoré vztýčilo americkú zástavu na ostrove Iwo Jima v Tichom oceáne, pričom na tomto ostrove 1. marca 1945 padol.

Na bojoch proti nemeckému nacizmu či japonskému expanznému militarizmu sa pritom podieľali stovky ďalších amerických Slovákov. Niekoľko z nich ešte žije. Dvoch vojnových veteránov – Američanov so slovenskými koreňmi – ocenil v priebehu tohtoročnej jarnej návštevy v USA minister obrany v predchádzajúcej vláde SR Jaroslav Baška. V prítomnosti amerických generálov a dôstojníkov, vojenských pridencov krajín NATO a EÚ akreditovaných v USA odovzdal Pamätnú medailu ministra obrany SR III. stupňa Štefanovi Matulovi a Jánovi Karčovi. In memoriam boli vyznamenaní seržant Michal Strenk a brigádny generál Koloman Skalina (zomrel 4. októbra v Portlande v americkom štáte Oregon vo veku 101 rokov).

„Boli ste dobrí vojaci a úspešní občania Spojených štátov amerických, no ostali ste aj Slováci a my sme na vás hrdí,“ povedal Baška na večernej slávnosti na slovenskom veľvyslanectve vo Washingtone.

„Je pre mňa ctou, že som sa v túto chvíľu stal tak trochu symbolom slovensko-amerického priateľstva,“ s úsmevom poďakoval Štefan Matula.

Americko-slovenskí vojnoví veteráni

Štefan Matula

„Keď prišla 2. svetová vojna, vybrali ma do vojenského letectva, vycvičili za pilota a bol som pripravený odletieť bojovať do Tichomoria,“ spomínal Štefan Matula, ktorého otec sa narodil v Trstenej a mamka v Levoči. „Otec prišiel za chlebom do Ameriky roku 1901 a približne v tom istom období aj mamka. Otec bol baník, robotník a neskôr novinár a aktívne pôsobil v slovenskom hnutí v Amerike. Mamka sa starala o štyri deti. Veru, veľmi dobre sa pamätám na slovenské jedlá svojho amerického detstva – na mamičky, na makové koláče či vianočné obľátky. Aj preto ma vždy ťahalo k mojim koreňom a už viackrát som navštívil Slovensko,“ hovoril o začiatkoch ich rodiny za morom stále činný muž.

Potom sa vrátil do vojnových čias, keď ho ako mladého dôstojníka vzdušných síl USA poverili úlohou, akou sú poverovaní spravdli najlepší žiaci svojich škôl.

„Na základni Montgomery v Alabame som viedol asi desať základných kurzov vojnových letcov. V každom som mal

priemerne piatich budúcich pilotov. Potom som ich v špecializovaných kurzoch v Texase učil lietať podľa najnovších a ešte prísne utajovaných prístrojov.“ Iste to bol prejav mimoriadnej dôvery. Aj preto bol Š. Matula v roku 1944 už ako 25-ročný majorom. Demobilizoval ako podplukovník, pracoval v civilnej leteckej správe. Vyštudoval strojnú inžinierstvo v Pensylvánii a marketing vo Washingtone. Do uniformy ho však povolali ešte raz.

„Počas vojny v Kórei som učil lietať pilotov na B-24 a B-29.“

Ján Karč

Do svojich dvanástich rokov žil Ján Karč (John Karch) vo východoslovenskej obci Veľká Domaša, ktorá je dnes zatopená priehradou. Keď v USA dokončil strednú školu, povolali ho k prieskumným letcom vojenského námorníctva. „Naša základňa bola na tichomorskom ostrove Guam. Lietali sme na prieskum nad ostrovy obsadené Japoncami, ale aj nad čínsku pevninu.“ V špeciálne upravenom lietadle B-24 bol radistom i strelcom. Nebezpečné prie-

skumné roky absolvoval aj nad strategickým ostrovom Iwo Jima, obsadenom a mohutne opevnenom ešte Japoncami. John Karch je podplukovníkom vo výslužbe, bol veľakrát vyznamenaný. Po vojne získal na Temple University bakalársky titul a univerzitné štúdiá ukončil na American University vo Washingtone. Väčšinu života pracoval v americkej vládnej informačnej agentúre US Information Agency, ktorá má dodnes za cieľ prezentovať USA v zahraničí. Sústredil sa na vzťahy medzi USA a ZSSR, respektíve Západom a Východom. Manželka aj ich dve deti s ním žili aj v Bulharsku, Južnej Amerike, chvilu aj na Slovensku (Slovensko navštívil napríklad aj roku 2005 počas summitu Bush – Putin). V rokoch 1979 až 1982 bol profesorom na Národnej akadémii obrany (National War College) vo Washingtone.

„A čo rodné východné Slovensko, ostalo vo vašej duši?“ spýtali sme sa pána Karča. Pousmeje sa a dobrou slovenčinou začne najskôr spomínať, ako mu jeho mamka aj v Amerike celý život vyvárala

Ján Karč (stojí druhý sprava) pred svojím B-24 Liberator

Vyznamenaní Ján Karč (vľavo) a Štefan Matula

východniarske jedlá a ako sa v ich rodine zachovávali zvyky z ich rodnej dediny. Potom dodá, že ak mal možnosť, vždy sa snažil na východ zavítať. Dalo by sa povedať, že kedysi malému Jankovi Karčovi z Veľkej Domaše sa jeho americký sen splnil. A čo robí dnes? Samozrejme, venuje sa vnúčatám. No zďaleka nielen to. Stále vypomáha v jednej z firiem svojho syna Paula. Pôsobí v Slovenskej americkej lige, v Slovak American Information Council aj v Paršutistickej nadácii Štefana Baniča. Tiež píše do amerického krajanského časopisu Jednota. Desiatky svojich článkov, v kto-

rých písal o snahách a potrebe Slovenska vstúpiť do NATO, odovzdal počas jarnej návštevy ako historický dokument doby náčelníkovi Generálneho štábu Ozbrojených síl SR generálovi Ľubomírovi Bulíkovovi. Od roku 1998 je Dr. John Karch aj držiteľom Radu bieleho dvojkríža II. triedy, ktorý mu udelil prezident Slovenskej republiky. Vyznamenanie získal predovšetkým za posilňovanie vzťahov medzi USA a Slovenskom.

PAVOL VITKO
FOTO: AUTOR A ARCHÍV JK

American-Slovak War Veterans

Hundreds of Slovak Americans fought against the German Nazism or Japanese militarism during the Second World War. Jaroslav Baška, the Minister of Defence of the Slovak Republic, awarded two war veterans with Slovak roots during his spring visit in the USA. He officially awarded Štefan Matula and Ján Karč with Commemorative Medal of the Minister of Defence of the Slovak Republic Third Class. Sergeant Michal Strenk and Brigadier General Koloman Skalina (died on 4th October in Portland, Oregon, in the age of 101) were awarded In Memoriam. Štefan Matula's father was born in Trstená and his mother in Levoča. They arrived to the States at the beginning of the 20th century. His father worked as a mine worker, labourer and later as a journalist. He was also active in Slovak movement in the States. Štefan, a young air force officer, was appointed Major in 1944 when he was just 25 years old. He was demobilized as a Lieutenant Colonel and worked in civil aircraft industry. Ján Karč (John Karch) lived in the East Slovakia's village called Veľká Domaša until he was twelve years old. This village is now flooded by Domašská dam. After finishing secondary school he was conscripted into Marine Corps as a reconnaissance pilot. He was decorated many times and nowadays is Lieutenant Colonel Retired. Most of his life he worked in US Information Agency that is representing the USA abroad. He focused on relationship between the USA and Soviet Union or more precisely on relationship between West and East. Between the years 1979 and 1982, he worked as a professor at the National Defense University (National War College). He also works in Slovak American League, Slovak American Information Council and Štefan Banič Parachute Foundation. Nowadays he still works in one of his son Paul's companies.

